

doi: 10.30497/hcr.2024.247190.1111

Received: 2022/12/27

Accepted: 2023/02/19

Examining the crime of money laundering as one of the manifestations of corruption and providing structural and economic mechanisms to fight against corruption

Mohammad Bolhagh*

Amirhossein Ghadami**

Gholamhossein Elham***

Abstract

One of the most important goals of any economic system is to achieve sustainable economic growth and health. One of the visions of the world systems is to improve the economic health and transparency of the financial sectors of the society. One of the important factors that negatively affects the growth and economic health of a society in the long term is the phenomenon of money laundering. In money laundering, proceeds from criminal and illegal activities are placed in legitimate and legal channels and purified in the economic cycle of society. As an emerging phenomenon, money laundering plays a major role in creating a platform for corruption, and on the other hand, corruption plays an important role in the production of money laundering, protects it, and is present in all stages of money laundering. The emergence of many dangerous crimes such as smuggling and corruption, therefore, in order to combat money laundering as one of the manifestations of disrupting economic security, a favorable antecedent and posterior mechanism should be designed in the three areas of laws, procedures and practices and implemented in the form of legislation. In the current research, we are looking for the method of library collection, after explaining the phenomenon of money laundering crime, to deal with a series of previous mechanisms necessary to reduce the realization of this financial crime.

Keywords: Money laundering, Economic security, Corruption, KYC customer identification, Raising the awareness of citizens and employees, Database and recording of financial data.

* Faculty of Islamic Studies and Law/Imam Sadiq University (AS), Tehran, I.R.Iran
(Corresponding author).

mhmdblhgh@gmail.com

0009-0007-6130-7101

** Faculty of Islamic Studies and Law/Imam Sadiq University (AS), Tehran, I.R.Iran.

amirhosseinzxc5@gmail.com

0009-0001-1693-6503

*** Department of Criminal Law and Criminology imam Sadiq, Tehran, I.R.Iran.

dr.elham@ut.ac.ir

0000-0002-6465-5554

بررسی جرم پول‌شویی به‌عنوان یکی از مظاهر فساد و ارائه سازوکارهای ساختاری و اقتصادی در راستای مبارزه با فساد

محمد بوالحق*

امیرحسین قدمی**

غلامحسین الهام***

چکیده

از مهم‌ترین اهداف هر نظام اقتصادی دستیابی به رشد و سلامت اقتصادی پایدار است. یکی از چشم‌اندازهای نظام‌های دنیا، ارتقا سلامت اقتصادی و شفافیت بخش‌های مالی جامعه است. یکی از عوامل مهمی که در بلندمدت بر رشد و سلامت اقتصادی یک جامعه تأثیر منفی می‌گذارد، پدیده پول‌شویی است. در پول‌شویی عواید حاصل از فعالیت‌های مجرمانه و غیرقانونی در مجاری مشروع و قانونی قرار می‌گیرد و در چرخه اقتصادی جامعه تظهير می‌شود. پول‌شویی به‌عنوان پدیده‌ای نوظهور در بسترسازی فساد نقش عمده‌ای دارد و در مقابل فساد نیز در تولید پول‌شویی نقش مهمی دارد، از آن محافظت می‌کند و در تمام مراحل پول‌شویی حضور دارد. ظهور بسیاری از جرائم خطرناک مثل قاچاق، فساد است؛ بنابراین باید در جهت مبارزه با پول‌شویی به‌عنوان یکی از مظاهر مخمل امنیت اقتصادی سازوکار مطلوب پیشینی و پسینی در سه حوزه قوانین، رویه‌ها و عملکردها طراحی کرد و در قالب تقنین به آن جامه عمل پوشاند. در پژوهش حاضر با روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای به‌دنبال آن هستیم تا پس از تبیین پدیده جرم پول‌شویی، به یکسری سازوکارهای پیشینی لازم در جهت کاهش تحقق این جرم مالی بپردازیم.

واژگان کلیدی: پول‌شویی، امنیت اقتصادی، فساد، تشخیص هویت مشتریان KYC، بالا بردن آگاهی شهروندان و کارمندان، پایگاه اطلاعاتی و ضبط داده‌های مالی.

* دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

mhmdbhlgh@gmail.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

amirhosseinzxc5@gmail.com

*** دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

dr.elham@ut.ac.ir

مقدمه

از مهم ترین موضوع هایی که در سطح ملی، منطقه ای و بین المللی به آن توجه ویژه ای می شود، مسئله فساد است. مفهوم فساد در شرایط کنونی، متأثر از شرایط جهانی شدن، تغییر پیدا کرده و ابزار مبارزه با آن نیز تغییر یافته است. عنصر فساد دارای ابعاد گسترده ای است. یکی از ابعاد جمعی فساد بعد اقتصادی است، گسترش فساد و به ویژه فساد اقتصادی، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی کشورها را به مخاطره می اندازد و آثار این پدیده، محدود به جوامع داخلی نیست بلکه سلامت مالی روابط تجاری و اقتصادی را در سطح بین المللی نیز تهدید می کند. پیچیدگی روابط و گستردگی ارتباطات و شیوع و فراگیری فساد به گونه ای است که چاره ای جز تعامل دولت ها در مبارزه با پدیده فساد باقی نگذاشته است. عوامل و نتایج حاصل از پدیده فساد نیز دگرگون شده و مبارزه با آن، با پیچیدگی و گستردگی فزاینده ای مواجه شده است. جهانی شدن پدیده فساد، کشورها را به جدیت و لزوم مبارزه با آن، در سطحی جهانی وادار کرده است. در قرن ۲۱، تعاملات بین المللی دولت ها با سرعت بیشتری در جریان است و این گستردگی تعاملات موجب شده است فساد در روابط میان کشورها نیز تأثیرگذار شود و دولت ها را با بحران های جدیدی مواجه کند.

رسوخ پدیده فساد به داخل کشورها، منشأ بیرونی یافته و عوامل جدیدی برون مرزی، کشورها را از درون با چالش مواجه کرده است، به همین دلیل لازم است که سازوکارهای جدیدی برای مقابله با فساد توسط دولت ها در پیش گرفته شود. یکی از بسترهای اصلی وقوع فساد در بُعد اقتصادی و اجتماعی پدیده پول شویی است که در نتیجه آن اعتماد سرمایه گذاران جهت سرمایه گذاری در بسترهای مالی سلب می شود و چرخش مالی حکمرانی را با اختلال مواجه می سازد.

یکی از رویکردهای پیشینی مبارزه با فساد ناشی از پول شویی استفاده از ظرفیت های نهادی و مردمی است. به نظر می رسد در حال حاضر کشورها از ظرفیت مشارکت مردم برای مبارزه با فساد غافل شده است و تمرکز غالب دولت ها بر مبارزه پلیسی و قضایی صرف می باشد. افزایش آگاهی های عمومی و انتشار صحیح اطلاعات در سه حوزه قوانین، رویه ها و عملکردها، حمایت از سازمان های مردم نهاد، حمایت قانونی از همکاری های مردمی و گزارش دهی صحیح و در چهارچوب قوانین، اقداماتی است که

می تواند حرکت مبارزه با فساد در کشور را سرعت و استحکام بخشیده و بر کارایی و تأثیرگذاری آن بیفزاید. در این صورت هدف اساسی مبارزه با فساد که تقویت مشارکت مردم در اقتصاد و افزایش اعتماد عمومی آنان به سلامت گردش کار اقتصادی و در نتیجه نظام سیاسی کشور است، افزایش خواهد یافت.

۱. تعریف پولشویی

در این بخش در ابتدا معنای لغوی پولشویی، سپس معنای آن از منظر قانون و تعریف دکترین های حقوقی داخلی و بین المللی و در نهایت تعریف جرم پولشویی به صورت سازمان یافته و فراملی بررسی می شود:

۱-۱. معنای لغوی

واژه پولشویی به معنای پاکسازی و شستشوی دارایی هایی که ناشی از جرم به دست آمده است. لازم است به این نکته توجه کنیم که به جای پول بهترین لفظی که می توان به کار برد دارایی است؛ زیرا موضوع دارایی هایی مالی که موضوع جرم پولشویی واقع می شوند فقط پول نیست و دیگر دارایی های مالی ناشی از جرم را در بر می گیرد (شریفی و شعبانپور، ۱۳۹۲).

۲-۱. تعریف پولشویی از منظر قوانین داخلی ایران

در ماده دو قانون مبارزه با پولشویی که تشکیل دهنده عنصر قانونی جرم پولشویی در نظام حقوقی ایران است می توان رکن مادی و رکن روانی لازم جهت تحقق جرم پولشویی را استخراج کرد، به عبارت اخیری عنصر مادی و روانی در پرتو عنصر قانونی قابل بررسی است. همان طور که ماده دو این قانون بیان می دارد:

«الف) تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از ارتکاب جرائم با علم به منشأ مجرمانه آن.

ب) تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان یا کتمان کردن منشأ مجرمانه آن با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم به دست آمده یا کمک به مرتکب جرم منشأ به نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نشود.

پ) پنهان یا کتمان کردن منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه جایی یا مالکیت عوایدی

که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد» (قانون مبارزه با پولشویی اصلاحی ۱۳۹۷، ۱۳۹۷).

رفتار فیزیکی که در بندهای مذکور مورد اشاره قرار گرفته است اعم از تحصیل، تملک، نگهداری، استفاده از عواید حاصل از جرم، تبدیل، مبادله یا انتقال عواید منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی دارایی‌های حاصل از جرم منشأ (جرم ابتدایی لازم جهت تحقق جرم پولشویی) به منظور مشروع جلوه‌دادن دارایی‌های کسب شده تشکیل‌دهنده رکن مادی لازم جهت تحقق جرم پولشویی است. از آنجاکه اصل بر عمدی بودن جرائم است و جرم پولشویی از این مستثنا نیست و دلیلی بر اینکه این جرم مادی صرف است نداریم؛ بنابراین نیاز به قصد و علم دارد: قصد استفاده از عواید حاصل از جرم در جهت مشروع جلوه‌دادن آن با علم به موضوع؛ یعنی علم به اینکه تحصیل مالی که قصد مشروع جلوه‌دادن آن را دارد از منشأ غیرقانونی حاصل شده باشد. همین‌طور علم به حکم؛ البته به استناد ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی، جهل به حکم رافع مسئولیت نیست مگر جهل قصوری (جهلی که در آن مرتکب در کسب علم نسبت به حکم هیچ‌گونه کوتاهی‌ای نکرده است).

۳-۱. تعریف پولشویی از منظر دکترین حقوقی

۱-۳-۱. تعریف بین‌المللی

پولشویی ترجمه فارسی واژه money laundering است، این واژه مرکب از دو واژه money به معنای پول و laundering به معنای شستشو و تطهیر می‌باشد که در مجموع می‌شود تطهیر پول.

یکی از اساتید بین‌المللی در عرصه حقوق اقتصادی کارل لوین است. وی در مقاله (بانکدار) خصوصی و پولشویی می‌نویسد: «تطهیر پول موقعی اتفاق می‌افتد که مجرمان سعی دارند که عوائد ناشی از فعالیت مجرمانه را به‌عنوان درآمدهای قانونی قلمداد کنند» (خورشیدی، ۱۳۸۷).

بسیاری از محققان در اسناد بین‌الملل، پولشویی را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «مخفی کردن منبع اصلی اموال ناشی از جرم و تبدیل کردن آن دارایی به پول پاک است (به‌منظور اینکه ظاهری مشروع از آن به نمایش گذاشته شود) و یافتن منبع اصلی مال

دشوار و غیرممکن شود» (میرمحمدصادقی، ۱۳۷۷).

همین طور ماده یک طرح و دستور جوامع بین اروپایی در مارس ۱۹۹۰م پولشویی را چنین تعریف کرده است: «تبدیل یا انتقال اموال، با علم به اینکه چنین اموالی از جنایت شدیدی ناشی شده است تا با اختفا یا انحراف، منشأ غیرقانونی اموال یا کمک به هر شخصی که به ارتکاب چنین جرم یا جرائمی مبادرت می‌ورزد، به این جهت که ماهیت اصلی درآمد حاصله ناشی از جرم را مخفی نگه دارند» (تسلیمی، ۱۳۸۱).

مقاله نامه پالرمو به عنوان یکی از معاهدات بین‌المللی که به منظور مبارزه با جرائم فراملی بین کشورهای عضو می‌باشد در ماده ۶ به بررسی انواع طرق امکان تحقق جرم پولشویی می‌پردازد:

ماده شش - جرم‌انگاری شستشوی عواید حاصل از جرم

الف) (یک) تبدیل یا انتقال اموال به منظور مخفی کردن یا کتمان مبدأ غیرقانونی آنها یا کمک به شخصی که در ارتکاب جرم اصلی مشارکت داشته است، به منظور فرار از عواقب قانونی اعمال خود، با علم به اینکه اموال مزبور عواید حاصل از جرم هستند؛ (دو) مخفی نمودن یا کتمان ماهیت، مبدأ، محل، ترتیبات، جابه‌جایی، یا مالکیت یا حقوق واقعی متعلق به اموال با آگاهی از آنکه اموال مزبور، عواید حاصل از جرم هستند؛

ب) با رعایت مفاهیم ابتدایی نظام حقوقی خود: (یک) تحصیل، مالکیت یا استفاده از اموال، با آگاهی از آنکه در زمان دریافت، اموال مزبور عواید حاصل از جرم هستند؛ (دو) مشارکت، همکاری یا تبانی برای ارتکاب یا اقدام به ارتکاب، همدستی، معاونت، تسهیل یا مشاوره در ارتکاب هریک از جرائم موضوع این ماده.

نکته قابل توجه این است که در برخی موارد مانند ماده یک طرح دستور جوامع بین اروپایی مصادیق امکان تحقق رفتار فیزیکی در سطح بین‌المللی را به صورت محدودتر نسبت به ماده دو قانون مبارزه با پولشویی جرم‌انگاری کرده است و فقط تبدیل و انتقال را دربرمی‌گیرد، نکته قابل توجه آن است که این مصادیق حصری است یا تمثیلی؟ البته آن چیزی که ملاک دادگاه‌های کیفری ما باید باشد قانون مبارزه با پولشویی است که در قلمرو داخلی ایران لازم‌الاجراست و ماده یک طرح فوق‌الذکر تنها بین جوامع اروپایی است، در ادامه در مقاله نامه پالرمو که ایران به آن ملحق شده است و به استناد اصل ۷۸

قانون اساسی (قانون اساسی جمهوری اسلامی) به تصویب مجلس رسیده و به استناد ماده یک قانون مدنی در حکم قوانین عادی است، مصادیق رفتار فیزیکی جرم را گسترش داده؛ اما باز هم دقیقاً مصادیق آنها با ماده دو قانون مبارزه با پولشویی منطبق نیست. منتهی مسئله اصلی این است که منظور از لفظ جرم به کاررفته در مقاوله نامه فوق الذکر آیا همان جرم مذکور در ماده دو قانون مجازات اسلامی است. یعنی باید لفظ جرم را با قوانین داخلی کشورها بومی سازی کرد و براین اساس که یک رفتار براساس قوانین کیفری یک کشور جرم است با آن رفتار نمود؟

به نظر می رسد که جواب سؤال فوق بلی است. یعنی جرم انگاری جرائم منشأ به عنوان لازمه تحقق پولشویی باید بر اساس قوانین داخلی کشورها صورت بگیرد.

۱-۳-۲. داخلی

در ابتدای این بخش به بیان وجه تسمیه جرم پولشویی از منظر صاحب نظران حقوقی داخلی در ارتباط با جرم پولشویی پرداخته، سپس به تعریف اصل جرم پولشویی می پردازیم:

«وجه تسمیه این جرم این است که پول به دست آمده از برخی جرائم مانند اخاذی، اختلاس و قمار ناپاک و غیرمشروع است و به منظور آنکه شخص آن را مشروع جلوه دهد یک سلسله اقداماتی بر روی آن انجام می دهد» (غلامی و آذرفر، ۱۴۰۰).

برخی دیگر از حقوق دانان در خصوص وجه تسمیه پولشویی می گویند:

«دلیل انتخاب واژه پولشویی برای این عمل این است که این روند مثل یک شستشو خانه یا ماشین لباسشویی که کثافات را از لباس جدا می کند، با جدا کردن کثافات ناشی از جرم، عواید حاصل از آن را پاک می کند» (میرمحمدصادقی، ۱۳۷۷).

پولشویی اصطلاحاً فرایندی است که طی آن منبع اصلی درآمدهای حاصل از اعمال مجرمانه مخفی می شود و به این درآمدها منبع و منشأیی پاک و مشروع داده می شود (شمس ناتری، ۱۳۸۱). همچنین این نکته قابل ذکر است که این جرم امنیت بازار مالی کشور را برهم می زند و آسیب های جدی بر رقابت آزاد و استحکام نظام

مالی وارد می‌سازد (میرزاوند، ۱۳۸۲).

از آنجاکه پولشویی از جرائمی است که به صورت انفرادی و سازمان یافته قابل تحقق می‌باشد، اصولاً باید به بررسی هر دو بُعد امکان تحقق جرم از حیث شمول مرتکبان جرم پولشویی پرداخت.

۴-۱. تعریف جرم پولشویی به صورت سازمان یافته

در نظام حقوقی ایران دو حالت قابل تصور است. بین حقوق دانان در تعریف جرائم سازمان یافته اجماع نظر وجود ندارد. بعضی از حقوق دانان جرم سازمان یافته را همان جرم در قالب گروه مجرمانه (موضوع تبصره ۱ ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی) می‌دانند و در تعریف این نوع جرائم به ماده فوق‌الذکر اشاره می‌کنند:

«منظور از جرم سازمان یافته به اعمال مجرمانه‌ای که توسط گروهی منسجم و متشکل از چندین نفر صورت می‌گیرد اطلاق می‌شود و معمولاً از ارتکاب اعمال مجرمانه خود به دنبال هدفی هستند» (شریفی و شعبانپور، ۱۳۹۲).

اما بعضی از حقوق دانان تعریف متفاوتی از جرم سازمان یافته به نسبت تعریف ماده ۱۳۰ قانون مجازات ارائه می‌دهند به گونه‌ای که هیچ همپوشانی بین این دو تعریف وجود ندارد: یکی از این تعریف‌ها بدین نحو است:

«فعالیت‌های غیرقانونی، هماهنگ و گروهی منسجم که اعضای یک گروه با تباری یکدیگر و برای تحصیل منابع منافع مادی و قدرت به ارتکاب مستمر مجرمانه شدیدی می‌پردازند و برای رسیدن به هدف از هر نوع ابزار مجرمانه استفاده می‌کنند» (شمس ناتری، ۱۳۸۰).

در تعریف دکتر شمس ناتری عنصر قدرت و تحصیل منابع منافع مادی به عنوان یک عنصر اساسی می‌باشد. منتهی در تعریف‌های دیگر که منشعب از حقیقت قانونیه است، لزوم وجود چنین عنصری مشاهده نمی‌شود.

نقد وارد بر این تعریف از منظر نگارنده:

یکی از ایرادهای وارد بر این تعریف هدف گروه سازمان یافته است که آقای شمس ناتری معتقد است تحصیل منافع مادی و قدرت است، در صورتی که ممکن است هدف دیگری از تشکیل گروه داشته باشند از جمله عداوت شخصی و... می‌باشد، همین‌طور

استعمال قید از هر نوع ابزار مجرمانه استفاده می‌کنند دارای ابهام بوده و شایسته است ایشان قید روشن و غیرمبهم که امکان هرگونه برداشت شخصی را منع می‌نمود، استفاده می‌کردند؛ بنابراین نویسنده با بررسی منابع متعدد معتقد است که بررسی تک‌تک آنها خارج از موضوع بحث است. جامع‌ترین تعریف برای جرائم سازمان‌یافته تعریف قانونی ارائه‌شده از گروه مجرمانه است.

۵-۱. تعریف جرم پول‌شویی به صورت فراملی

وقتی جرمی در قالب دسته یا گروه و به صورت سازمان‌یافته اتفاق می‌افتد، آثار سوء و مخاطرات آن فراتر از قلمرو داخلی یک کشور را دربر می‌گیرد، ازاین‌جهت بود که مقاله‌نامه پالرمو (دسامبر ۲۰۰۰) و کارگروه ویژه اقدام مالی به این بحث توجه ویژه‌ای داشته است تا از مخاطرات بین‌المللی ارتکاب جرائم مالی در سطح گسترده که آثار سوء سیاسی و بین‌المللی دارند، جلوگیری نماید.

جرم فراملی (وقتی یک جرم در سطح بین‌المللی محل بحث قرار می‌گیرد که دارای یک مؤلفه خارج از مرزهای یک قلمرو باشد. حالا یا نتیجه جرم یا مرتکبان یا مجنی علیه که به واسطه ارتکاب آن جرم نظم حقوقی بین‌المللی به مخاطره می‌افتد). عبارت است از عملی که باعث نقل و انتقال موضوع جرم مانند: اشیاء، اشخاص، از مرزهای یک کشور به کشورهای دیگر می‌شود که به موجب قوانین حداقل یکی از دو کشور عمل مذکور جرم است (میرمحمدصادقی، ۱۳۷۷).

لازم به ذکر است که در جرم پول‌شویی از طریق مؤسسات مالی و اعتباری بین‌المللی مرتکب جرم دارایی حاصل از جرم منشأ را از نهادی به نهاد دیگر منتقل می‌سازد تا اینکه به سهولت بتواند منشأ جرم خود را در کشور مقصد مخفی نمایند، بدین‌منظور لازم است کشورها با وضع قوانین متحدالشکل تمامی بسترهای لازم جهت انتقال چنین اموالی و ایجاد مخاطرات بر روی مجرم را ببندند.

۲. ارتباط حقوق شهروندی و پول‌شویی

واژه شهروند ترجمه کلمه سیتیزن است که به معنای کسی است که در یک شهر یا در یک قلمرو جغرافیایی خاص زندگی می‌کند (معین، ۱۳۸۶).
اطلاق چنین لفظی بر افراد موجد حق و تکلیف‌هایی برای فرد در برابر حاکمیت می‌باشد.

حال به تعریف شهروند به معنی مصطلح می پردازیم:

«در اصطلاح حقوقی، شهروند فردی است که اگر آن را در رابطه با یک دولت (به معنای اعم حاکمیت) فرض کنیم از سویی برخوردار از حقوق سیاسی مدنی است و از سوی دیگر در برابر دولت تکلیف هایی را برعهده دارد، این رابطه را رابطه شهروندی می گویند چگونگی رابطه شهروندی را قوانین اساسی کشورها که مبین خطوط ارزشی مبتنی بر ایدئولوژی آن نظام می باشد ترسیم می کند» (اسماعیلی و رمضانی پور، ۱۳۹۹).

اما معنای شهروند که در بالا اشاره شد به عنوان یک لفظ دارای معنای واحد مورد اجماع همه نیست و برداشت های دیگری از این لفظ بسته به جایگاه کاریست آن در حقوق صورت می گیرد؛ از جمله اینکه:

«در خصوص معنای شهروند به طور کلی دو معنا قابل استنباط است: معنای نخست شهروند به معنای شهروند و نوع انسان ها است از هر جنس و نژاد و مذهب رنگ و کشور و... و معنای دیگر شهروند به معنای انسان های ساکن و مقیم در یک کشور اعم از اتباع و بیگانگان که در سرزمین یک دولت - کشور و تحت قدرت آن دولت - کشور هستند. معنای خاص حقوق شهروندی به حقوقی اشاره دارد که یک شهروند به عنوان فردی از جامعه از آن بهره مند می شود که در این تعریف به حقوق ملت نزدیک است و معنای عام آن حقوقی است که یک شهروند به عنوان عضوی از جامعه جهانی از آن بهره مند است» (اسماعیلی و رمضانی پور، ۱۳۹۹).

در نظام حقوق داخلی ج.ا.ایران از آنجاکه وضع حقوق ملت و شهروندان در وهله نخست مبتنی بر ایدئولوژی اسلامی است و احکام الهی در آن جاری می شود، با رجوع به منابع معتبر استنباط احکام و در رأس آنها قرآن کریم به وجود کرامت ذاتی برای انسان ها پی می بریم و لزوم رعایت حقوق بشر را در متون فقهی و منابع استنباط شرعی مشاهده می کنیم؛ به طور مثال در آیه ۷۰ سوره اسراء خداوند می فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا»؛ ما نوع آدم را (انسان ها) را کریم (بزرگ) داشتیم که ما نوع انسانی را بر بسیاری از مخلوقات برتری دادیم. همین طور مولای متقیان امام علی (علیه السلام) در

غیرالحکم می‌فرماید: «لَيْسَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ مِنَ النَّفْسِ الْمُطِيعَةِ لِأَمْرِهِ». در این روایت کلمه «اکرم» به کار برده شده است که از ماده کرامت است، حضرت می‌فرمایند: «بر روی زمین هیچ موجودی کریم‌تر و بزرگوارتر و ارزشمندتر نزد خداوند متعال از انسانی که مطیع امر پروردگار باشد نیست. این تعبیر دیگری از آیه «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» است. انسانی که در مسیر ایمان و عمل صالح قرار گرفته است کرامت جدید و مازادی را کسب می‌کند. همچنین در قانون اساسی ایران به عنوان مهم‌ترین سند حقوقی کشورمان که مبین ارزش‌ها و خطوط قرمز حکومت است، فصلی به نام حقوق ملت مشاهده می‌شود که از اصول ۱۹ تا ۴۲ قانون اساسی را دربرمی‌گیرد. بعضی از این حقوق، حق فردی هر ایرانی است مثل حق دادخواهی (اصل ۳۴ قانون اساسی) یا حق آموزش دیدن شهروندان است و بعضی از این موارد حق جمعی مردم (حقوق عامه) است (که رعایت آن متوجه عموم شهروندان است نه تک‌تک افراد یعنی به نوعی عام مجموعه مد نظر است نه عام استغراقی) مثل حق بر امنیت. یکی از نیازهای فطری بشر در زندگی اجتماعی و ایجاد آن همواره از مهم‌ترین فلسفه‌های وجودی دولت‌ها بوده است. واژه امنیت فقط نبود تهدید نظامی ناشی از عوامل خارج از مرزهای یک کشور نیست، در معانی جدید از امنیت موارد دیگری نیز شامل می‌شود. یکی از مصادیق شمول امنیت، امنیت فضای جامعه در بعد اقتصادی است.

جرم پول‌شویی و ارتباط با حقوق شهروندی از جهاتی مورد بررسی است: یکی از آن جهات حق بر آموزش شهروندان است تا آگاهی آنان افزایش یابد، بدین‌منظور که کمتر مورد سوءاستفاده در جرم پول‌شویی قرار بگیرند. قطعاً با آموزش به آنها درصدد به دام افتادن مردم و در نتیجه تحقق جرم پول‌شویی تقلیل پیدا می‌کند، همین‌طور آموزش دادن کلیه کارمندان و مأموران مشمول دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۵ و ۶ قانون مبارزه با پول‌شویی است. در این جهت که کارمندان دستگاه‌ها با هوش بیشتری نسبت به مبادلات مالی دستگاه‌های اجرایی خود مذاقه داشته باشند. منتهی در این مقاله به دنبال آن هستیم که چهارچوب فراتری از نقض حقوق شهروندی را بررسی کنیم و آن متوقف‌شدن موتور پیشران اقتصادی کشور و در نتیجه از بین رفتن امنیت اقتصادی عامه مردم می‌باشد.

۳. جرم پولشویی و امنیت اقتصادی شهروندان

تعاریف متعددی از امنیت اقتصادی ارائه شده است، منتهی تعریف مختار نویسنده در ذیل بیان می‌گردد:

«امنیت اقتصادی فراهم کردن فضای سیاسی و حقوقی و ساختارها در جهت تسهیل‌گری سرمایه‌گذاری و اجرای طرح‌های اقتصادی از مرحله اجرا تا بهره‌برداری بدون هیچ‌گونه امکان اخلال و آشفتگی می‌باشد» (زارع و مرادی کهواده، ۱۳۹۵).

این نکته قابل ذکر است که امنیت اقتصادی به عنوان مهم‌ترین شاخص توسعه یافتگی حاکمیت‌ها دو عنصر اساسی دارد که به عنوان شاخص‌های تحلیلی اقتصادی باید مورد توجه قرار بگیرد:

«امنیت سرمایه‌گذاری و امنیت اشتغال و درآمد» (زارع و مرادی کهواده، ۱۳۹۵). در مجموع تعریفی که می‌توان از امنیت اقتصادی ارائه داد بدین گونه است که مجموعه اقدام‌هایی که در جهت تثبیت و عدم اختلال تولید، توزیع و مصرف و سرمایه‌گذاری انجام گردد تا امنیت اقتصادی تضمین و تثبیت گردد.

۳-۱. آثار جرم پولشویی بر اقتصاد

جرائم مالی به‌ویژه جرم پولشویی بر اقتصاد کشور و در نهایت امنیت اقتصادی جوامع و شهروندان بسیار مؤثر است. یکی از اسناد داخلی که به صورت صریح جرم پولشویی را در زمره جرائم قرار می‌دهد که ثبات اقتصادی کشور را دچار اختلال می‌کند، ماده ۷۲ منشور حقوق شهروندی است.

این ماده بیان می‌دارد: «دولت به منظور تأمین حقوق اقتصادی شهروندان و به حداکثر رساندن مشارکت احاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی، شرایط لازم در خصوص تأمین امنیت سرمایه‌گذاری، ساده‌سازی، صراحت و ثبات در تصمیمات اقتصادی، گسترش مناسبات و پیوندهای منطقه‌ای، ایجاد تمهیدات لازم برای حضور فعالان اقتصادی ایران در بازارهای جهانی، حمایت از نوسازی و تجهیز بنگاه‌های تولیدی به دانش روز، تنظیم هدفمند صادرات و واردات، مقابله با جرائم سازمان‌یافته اقتصادی، پولشویی و قاچاق کالا و ارز فراهم می‌کند». برخی دیگر از مصادیق آثار

جرم پول‌شویی بر اقتصاد به صورت فهرست‌وار در ذیل بیان می‌شود:

- اخلال و بی‌ثباتی در اقتصاد و بی‌اعتمادی مردم به نظام مالی؛
- برهم‌زدن سازوکار عرضه و تقاضا؛
- رشد نقدینگی؛
- افزایش تورم؛
- کاهش درآمد و افزایش هزینه‌های دولت؛
- کاهش کنترل دولت بر سیاست‌های اقتصادی؛
- تغییر جهت سرمایه‌گذاری‌ها و خروج سرمایه‌ها از کشور؛
- تضعیف امنیت اقتصادی؛
- تضعیف بخش خصوصی (شفیعی و بهرام‌زاده، ۱۳۸۵)؛
- ایجاد موانعی برای خصوصی‌سازی؛
- تضعیف یکپارچگی و تمامیت بازارهای مالی؛
- اثر منفی بر نرخ بهره و ارز؛
- افزایش ریسک اعتباری.

۴. اهداف جرم پول‌شویی

مرتکبان به جرم پول‌شویی اهداف متنوعی دارند؛ اما مهم‌ترین هدف آنها اختفا وجوه کثیف و نامشروع یعنی عواید حاصل از فعالیت‌های مجرمانه و تطهیر و تبدیل آنها به اموال پاک و مشروع است به گونه‌ای منشأ آنها مخفی بماند. اگر بخواهیم در یک دسته‌بندی کلی به مهم‌ترین اهداف مجرمان و مرتکبان عمل پول‌شویی اشاره کنیم، می‌توانیم موارد زیر را اعلام کنیم:

۱- فرار از تعقیب: مجرمان و سازمان‌های تبهکار با اختفا عواید حاصل از اعمال مجرمانه و تطهیر و تبدیل آنها به پول‌های مشروع، سعی در فرار از دست مجریان قانون می‌کنند.

۲- فرار از مجازات: با اختفا پول‌های کثیف و فرار از تعقیب، مجرمان شناسایی نخواهند شد و در نتیجه مجازات نیز نخواهند شد و این امر باعث رغبت دوباره مجرمان به تکرار این فرایند می‌شود.

۳- فرار از مصادره اموال: از مجازات اصلی مرتکبان جرم پولشویی، مصادره و توقیف اموال حاصل از جرم است. مجرمان با اختفا عواید و اموال حاصل از جرم سعی در فرار از مصادره اموال می کنند.

۴- فرار از مالیات: مالیات یکی از منابع مالی حکومت ها به شمار می رود و دستگاه حاکمیت سعی در وصول این منابع مالی از تمام اقشار جامعه دارد. بعضی از افراد با درآمدهای مالی هنگفت تمایل به پرداخت مالیات ندارند، از این رو پولشویی راهکاری مؤثر برای فرار از مالیات است.

۵. بسترهای مستعد جرم پولشویی

مرتکبان جرم پولشویی درآمد و عواید حاصل از اقدامات مجرمانه را به کمک سیستم های بانکی، ارزی، صرافی ها، قاچاق مواد مخدر و دارو، فرار مالیاتی و مواردی از این قبیل با استفاده از خلأهای قانونی موجود در کشورها، تطهیر می کنند و از آنها در راستای اهداف خود استفاده می کنند. بانک ها از جمله شناخته شده ترین مؤسسات مالی فعال در زمینه پولشویی هستند. اکثر بانک ها پول های وارد شده به حساب افراد حقیقی و حقوقی را از طریق عملیات بانکی به سایر بانک های کشور یا خارج از کشور منتقل می کنند و با این اقدام منشأ مجرمانه پول های کثیف را پاک می کنند.

افرادی که در بازارهای غیررسمی فعالیت اقتصادی می کنند، سعی دارند فعالیت های خود را از منظر دولت و قانون گذاران مخفی نگه دارند؛ بنابراین یکی از بسترهای مستعد جرم پولشویی، حوزه اقتصاد غیررسمی است. اقتصاد غیررسمی مشتمل بر دو طیف عملیات های مجرمانه و عملیات های غیرقانونی است. عملیات های مجرمانه شامل فروش مواد مخدر و اسلحه و عملیات های غیرقانونی شامل فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات می باشند.

۶. راه های مبارزه با پولشویی

با گسترش روابط و تعاملات تجاری و مالی جهانی، مبارزه با انواع فسادهای مالی و کنترل جریان های مالی غیرمجاز به یکی از اولویت های مهم کشورها بدل گشته است. این کشورها برای مبارزه با انواع فعالیت های غیرقانونی و مجرمانه به انواع راهکارهای قانونی و بین المللی متوسل شدند. از جمله از اقدام های پیشگیرانه کشورها برای مقابله با

انواع فسادهای مالی، احراز هویت مشتریان و بایگانی اطلاعات مالی آنها و تأسیس نهادهای قانونی مبارزه با پولشویی می‌باشند. موضوع احراز هویت مشتریان و بایگانی اطلاعات مالی آنها در بخش ب از بند یک ماده نه مقاله‌نامه وین مصوب ۱۹۸۸، بخش د بند دو ماده ۳۱ مقاله‌نامه پالرمو مصوب ۲۰۰۰، بخش ب بند دو ماده ۵۲ مقاله‌نامه مبارزه با فساد ملل مشهور به مریدا مصوب ۲۰۰۳ و توصیه شماره ۱۰ FATF آمده است. در بند دوم و سوم ماده ۱۴ مریدا به بحث نظارت بر جابه‌جایی وجوه و دارایی مشتریان پرداخته شده است. بند دوم ماده ۱۴ مقاله‌نامه مریدا بر ضرورت انجام اقدامات عملی در زمینه شناسایی و نظارت بر وجوه نقد و دیگر اسناد مالی قابل نقد و انتقال تأکید می‌کند و بند سوم این ماده، نهادهای مالی را مکلف کرده است تا ضمن ارائه اطلاعات صحیح و قابل اتکا در مورد هویت شخص اصیل در نقل و انتقال‌های ملی، این اطلاعات را حفظ کند و نظارت‌های مضاعفی را در این خصوص اعمال کند (سلیمانی تبار، ۱۳۹۹). در توصیه ۱۱ FATF به ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی و ضبط داده‌های مالی اشاره شده است که از دیگر راهکارهای حقوقی کشورها در زمینه مبارزه با پدیده پولشویی است. از دیگر راهکارهای قانونی مبارزه با پولشویی استفاده از نهادهای رسمی حاکمیتی مقابله با پولشویی و تأمین مالی تروریسم است.

۶-۱. مراکز اطلاعات مالی

در بخش ب بند یک ماده هفت و ماده ۵۸ مقاله‌نامه مریدا بر ضرورت تشکیل نهادی بنام واحد اطلاعات مالی توسط مؤسسات و سیستم‌های بانکی تأکید شده است. این واحد مسئولیت دریافت، تحلیل و انتشار اطلاعات مربوط به معاملات مشکوک به نهادهای ذی‌ربط را داراست. در ایران نیز مرکز اطلاعات مالی زیر نظر وزارت امور اقتصادی و دارایی کشور مسئولیت دریافت، تجزیه و تحلیل گزارش‌های تراکنش‌های مشکوک و سایر اطلاعات مربوط به پولشویی، جرائم منشأ مرتبط و تأمین مالی تروریسم و ارسال نتایج به‌دست‌آمده به مراجع ذی‌صلاح را بر عهده دارد. طبق ماده ۳۸ آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پولشویی وظایف مرکز اطلاعات مالی (واحد اطلاعات مالی) به شرح ذیل است:

۱. جمع‌آوری و اخذ اطلاعات معاملات مشکوک؛

۲. ارزیابی، بررسی و تحلیل اطلاعات گزارش‌ها و معاملات مشکوک؛
 ۳. درج و طبقه‌بندی اطلاعات در سیستم‌های خودکار؛
 ۴. اعلام مشخصات اشخاص دارای سابقه پولشویی و یا تأمین مالی تروریسم به اشخاص مشمول جهت مراقبت بیشتر و یا قطع همکاری، در صورت درخواست مراجع ذی‌ربط؛
 ۵. تأمین اطلاعات تحلیل شده مورد نیاز مراجع قضایی، ضابطان و دستگاه‌های مسئول مبارزه با تروریسم در کشور در صورت درخواست مراجع ذی‌ربط؛
 ۶. تهیه آمارهای لازم از اقدامات صورت گرفته در جریان مبارزه با پولشویی؛
 ۷. تهیه نرم‌افزارها و سیستم‌های اطلاعاتی مورد نیاز؛
 ۸. تأمین امنیت اطلاعات جمع‌آوری شده؛
 ۹. تبادل اطلاعات با سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی طبق مقررات؛
 ۱۰. جمع‌آوری و اخذ تجارب بین‌المللی؛
 ۱۱. ارسال گزارش‌هایی که به احتمال قوی صحت دارد یا محتمل آن از اهمیت برخوردار است به دستگاه قضایی؛
 ۱۲. پیگیری گزارش‌های ارسالی در مراجع قضایی؛
 ۱۳. تهیه پیش‌نویس برنامه سالانه واحد اطلاعات مالی جهت تصویب شورا؛
 ۱۴. پاسخ به استعلام اشخاص مشمول در اسرع وقت؛
 ۱۵. اعلام نظر در مورد صلاحیت تخصصی مسئولان واحدهای مبارزه با پولشویی پیشنهادی از سوی مدیران اشخاص مشمول.
- در کنار لزوم استفاده از ظرفیت نهادهای قانونی مندرج در قوانین کشورها از جمله مراکز اطلاعات مالی کشورها جهت رصد تراکنش‌های مالی و اطلاعات مالی مشکوک، سازمان‌ها و نهادهای مالی و تجاری برای مقابله با پدیده‌های مخرب مالی باید از ظرفیت‌های قانونی و سازوکارهای طراحی شده در این قوانین استفاده کنند. از مهم‌ترین اقدام‌های پیشگیرانه در امر مبارزه با پولشویی استفاده از سازوکار احراز یا تشخیص هویت مشتریان است. در ادامه به معرفی این سازوکار و قانون آن می‌پردازیم.

۶-۲. تشخیص هویت مشتریان (KYC)

یکی از راه‌های مبارزه با پدیده پول‌شویی، نظارت دقیق بر سیستم‌های مالی و سرمایه‌گذاری کشور است. در عصر حاضر یکی از اقدام‌های مهم جهت جلوگیری از فعالیت‌های مجرمانه با عایدات مالی هنگفت، تشخیص هویت مشتریان یا به اصطلاح KYC است. نهادهای مالی از قبیل مؤسسات اعتباری، بانک‌های تجاری، صندوق‌های پوششی، صندوق‌های سرمایه‌گذاری، شرکت‌های کارگزاری و شرکت‌های بیمه و نمایندگی‌های املاک و مستغلات مجازی، باشگاه‌های ورزشی، بنگاه‌های خیریه‌ای و سایر نهادهای در معرض ریسک پول‌شویی، ملزم به تأیید هویت مشتریان خود هستند. این امر گامی در جهت کاهش تهدید جرم پول‌شویی در جامعه خواهد شد.

تشخیص هویت مشتری^۱ یا به اختصار KYC، به منظور جلوگیری از پول‌شویی و فعالیت‌های مجرمانه، بر طبق قوانین ضد پول‌شویی^۲ دولت‌ها یا به اختصار AML تنظیم می‌شود. درحقیقت قانون KYC یکی از قوانین زیرمجموعه AML است که برای مبارزه با سیستم‌های مالی فاسد و تأمین مالی تروریسم ایجاد شده است. این قوانین هم بر مؤسسات مالی و هم برای مؤسسات غیرمالی اعمال می‌شوند. هدف از KYC جلوگیری از پول‌شویی و فعالیت‌های مجرمانه مؤسسات مالی و غیرمالی و افراد است. قوانین اصلی تشخیص هویت مشتری به چهار بخش قوانین پذیرش مشتری، شیوه‌های شناسایی مشتری، پیگیری و نظارت بر تراکنش‌ها و مدیریت ریسک تقسیم می‌شود.

قوانین ضد پول‌شویی به مجموعه قوانین و مقرراتی اطلاق می‌شود که از تبدیل پول‌های نامشروع به درآمد‌های قانونی و مشروع جلوگیری می‌کند. تفاوت اصلی قوانین ضد پول‌شویی و قانون تشخیص هویت مشتری در گستردگی و دایره اعمال این قوانین است. مؤسسات مالی از قانون تشخیص هویت مشتری جهت شناخت مشتریان خود جهت سرویس‌دهی به آنها استفاده می‌کنند. مؤسسات مالی با این قانون می‌توانند از فعالیت‌ها و تراکنش‌های مالی مشتریان خود مطلع شده و فعالیت‌های مشکوک را شناسایی کنند. مزایای تشخیص هویت مشتریان را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱- شناسایی دقیق مشتریان؛

1. know your customer
2. Anti-money laundering

- ۲- افزایش اطمینان و اعتماد مشتریان به فرایندهای تجاری؛
- ۳- حفاظت از دارایی در مقابل کلاهبرداران و جلوگیری از معاملات غیرقانونی؛
- ۴- جلوگیری از بروز خطرات پولشویی مرتبط با مشتریان؛
- ۵- کاهش هزینه‌ها و افزایش سرعت جمع‌آوری اطلاعات.

نتیجه‌گیری

تأمین امنیت به عنوان یکی از مؤلفه‌های تشکیل حکومت‌ها جهت حفظ حقوق شهروندان یک قلمرو جغرافیایی برشمرده می‌شود. یکی از مصادیق نقض امنیت اقتصادی شهروندان و همین‌طور جامعه بشری که ثبات خاطر سرمایه‌گذاران را مخاطره می‌اندازد و در نتیجه موجبات گسترش فساد مالی در یک کشور حتی در جامعه بین‌المللی را فراهم می‌سازد، تسهیل فرایندهای مالی غیرقانونی است. فساد در یک تعریف ساده تلاش برای کسب ثروت و قدرت از طرق غیرقانونی است. یکی از مظاهر فساد در کشور شیوع و افزایش جرم پولشویی است. جرم پولشویی در دسته جرائم مالی قرار دارد و آثار سوء اقتصادی فراوانی با خود به همراه دارد. قانون‌گذار با تعیین مجازات سنگین، سعی در کاهش رغبت به جرائم مالی دارد، منتهی این به تنهایی کافی نیست یعنی هم باید ضمانت اجراها را به منظور بازدارندگی بیشتر به سمت بُعد مالی سوق داد (یعنی مجازات کردن به نحوی که متعلق مجازات نزد مجرم با ارزش باشد بدین جهت که بازدارندگی بیشتری داشته باشد)، هم باید سیاست‌هایی پیشینی متناسب با هدف کاهش ارتکاب جرم پولشویی از جمله طراحی سیستم تشخیص هویت مشتریان KYC، ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی و ضبط داده‌های مالی و یکپارچه‌سازی اطلاعات در یک پایگاه داده واحد و همین‌طور بالابردن سطح آگاهی شهروندان و همچنین کارمندان دستگاه‌های اجرایی که در معرض وقوع فسادهای مالی هستند را اتخاذ نمود.

کتابنامه

قرآن کریم.

قانون مبارزه با پول‌شویی اصلاحی ۱۳۹۷ (۱۳۹۷).

قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲).

کنوانسیون بین‌المللی وین (۱۹۹۸).

کنوانسیون پالرمو (۲۰۰۰).

کنوانسیون مریدار (۲۰۰۳).

مصوبه هیئت وزیران، آئین‌نامه اجرایی ماده ۱۴ الحاقی قانون مبارزه با پول‌شویی (۱۳۹۸).

اسماعیلی، محسن و رضائی‌پور، حسین (۱۳۹۹). جایگاه حقوق شهروندی در سبک سیاسی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و آیت‌الله خامنه‌ای با تمرکز بر سه مؤلفه، حق آزادی عقیده و بیان، حق مشارکت در تعیین سرنوشت و حق تحزب. جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، زمستان، (۴).

تسلیمی، صادق (۱۳۸۱). تطهیر پول در اسناد بین‌المللی و لایحه پول‌شویی. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

خورشیدی، ع. ا. (۱۳۸۷). پول‌شویی، مفهوم، آثار و سیاست جنایی ایران. بی‌تا: نشر دادگستر پیاپی.

زارع، مهدی و مرادی کهواده، حسین (۱۳۹۵). امنیت اقتصادی، اهمیت و جایگاه آن در ایران. همایش ملی شرکت‌های دانش بنیان فرصت‌ها و چالش‌ها و نقش آن در توسعه.

سلیمانی‌تبار، مهدی (۱۳۹۹). مقایسه قوانین و راهکارهای حقوقی مبارزه با پول‌شویی در نظام حقوقی ایران و انگلستان. قانون یار، ۴(۱۴)، ۴۵۱-۴۸۳.

شریفی، محسن و شعبانپور، عباس (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی فرایند جرم‌انگاری شده پول‌شویی. ماهنامه دادرسی، (۹۸).

شفیعی، حسین و بهرام‌زاده، حسینعلی (۱۳۸۵). روش‌های مبارزه با پول‌شویی. ماهنامه تدبیر، (۱۴۹).

شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۰). سیاست کیفری ایران در قبال جرائم سازمان یافته با رویکرد به حقوق جزای بین‌الملل. (رساله دکتری). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۱). اصل برائت و موارد عدول از آن در حقوق کیفری. آموزش عالی قم، (۱۴).

غلامی، علی و آذرفر، محمدصادق (۱۴۰۰). بازخوانی مبانی فقهی جرم‌انگاری پول‌شویی.

مدلسازی اقتصادی، (۳).

معین، محمد (۱۳۸۶). فرهنگ معین. تهران: زرین.

میرزاوند، فضل الله (۱۳۸۲). پولشویی به عنوان یک جرم مستقل. مجلس و پژوهش، (۳۷).

میر محمد صادقی، حسین (۱۳۷۷). حقوق جزای بین الملل. تهران: میزان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی